

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

DOI 10.32626/2309-2254.2025-47.91-106

УДК 94(470):343.145(=411.16)]«18»

БЕЗАРОВ Олександр – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, індекс 58000, Україна (o.bezarov@chnu.edu.ua)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8467-0647>

Researcher ID C-1042-201

BEZAROV Oleksandr – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, 2 Cathedral Street, Chernivtsi, index 58000, Ukraine (o.bezarov@chnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Безаров, О. (2025). «Єврейська присяга» у судовій практиці Російської імперії у XIX ст. (за матеріалами Хотинського повітового і земського судів). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (47), 91–106.

«ЄВРЕЙСЬКА ПРИСЯГА» У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XIX ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХОТИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО І ЗЕМСЬКОГО СУДІВ)

Анотація. Мета дослідження полягає у тому, щоби на прикладі судових справ, які зберігаються у фондах Державного архіву Чернівецької області, проаналізувати місце та роль «єврейської присяги» у судовому процесі у Російській імперії у XIX ст. **Методологічна основа дослідження** базується на принципах об'єктивності, історизму та системності. Застосовані проблемно-хронологічний, пошуковий, аналітичний методи, а також, методи узагальнення та систематизації матеріалу. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що вперше у сучасній українській історіографії, в результаті аналізу неопублікованих архівних документів, зазначено про деякі особливості «єврейської присяги». У **висновках**, зокрема, зауважено, що для судової практики Російської імперії поняття «єврейської присяги» було новим явищем, яке потребувало певної узгодженості, по-перше, із релігійними традиціями євреїв, а, по-друге, із відповідним досвідом заприсягання євреїв у західноєвропейських судах. На противагу останнім, у російському судочинстві ритуал заприсягання єврейських учасників судового процесу не мав на меті принизити національну гідність євреїв. Хоча проаналізовані тексти «єврейської присяги» децю вирізнялися за своїм змістом. У текстах присяги зустрічалися різноманітні старозавітні формулювання та приписи (аж до фрагментів, які були запозичені з текстів судової прися-

ги для християн). Такі формулювання та приписи відображали середньовічні традиції талмудичного і римського права, підкреслювали хаотичність у визначенні єдиного зразка «єврейської присяги» у російській судах. У 1844 р. російським урядом ухвалено взірєць тексту, у т. ч. російськомовної, «єврейської присяги», а також порядок організації ритуалу записягання єврейських свідків у судовому процесі. Опубліковані тексти офіційно схваленої «єврейської присяги» можна зустріти серед матеріалів справ Хотинського повітового і земського судів. Однак після судової реформи 1864 року процедуру «єврейської присяги» спростили. Записягання євреїв у російських судах стало уніфікованою юридичною формальністю без дотримання складних релігійних звичаїв і ритуалів. Реформовані російські суди не виокремлювали єврейських учасників судового процесу як представників особливої етнічної або релігійної групи, а отже, «єврейська присяга» вважалася присягою для осіб нехристиянських конфесій.

Ключові слова: присяга, клятва, євреї, єврейська громада, єврейська культура, судовий процес, Хотинський повіт, Бессарабія.

THE “JEWISH OATH” IN THE JUDICIAL PRACTICE OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE 19TH CENTURY (BASED ON THE MATERIALS OF THE KHOTYN DISTRICT AND ZEMSTVO COURTS)

Abstract. *The purpose of the research* is to analyze, through the example of court cases preserved in the collections of the State Archives of the Chernivtsi Region, the place and role of the “Jewish oath” in the judicial process of the Russian Empire in the 19th century. **The methodological basis** of the research is founded on the principles of objectivity, historicism, and systematization. Problem-chronological, exploratory, analytical methods were applied, as well as methods of generalization and systematization of the material. **The scientific novelty** of the article lies in the fact that, for the first time in modern Ukrainian historiography, based on the analysis of unpublished archival documents, certain features of the “Jewish oath” are noted. **Conclusions.** Judicial practice of the Russian Empire, the concept of the “Jewish oath” was a new phenomenon that required certain coordination, firstly with the religious traditions of Jews, and secondly with the relevant experience of administering oaths to Jews in Western European courts. Unlike the latter, in Russian legal proceedings, the ritual of administering the oath to Jewish participants in the court process was not intended to humiliate the national dignity of Jews. Although the analyzed texts of the “Jewish oath” differed somewhat in content. In the oath texts, various Old Testament formulations and prescriptions were found (including fragments borrowed from Christian oath texts), which reflected medieval traditions of Talmudic and Roman law and emphasized the inconsistency in defining a unified version of the “Jewish oath” in Russian courts. In 1844, the Russian government adopted a model text, including a Russian-language version, of the “Jewish oath,” as well as a procedure for organizing the oath-taking ritual for Jewish witnesses in the judicial process. The published texts of the officially approved “Jewish oath” can be found among the materials of the Khotyn district and zemstvo court cases. However, after the judicial reform of 1864, the procedure of the “Jewish oath” was simplified. Administering the oath to Jews became a standardized legal formality without adherence to complex religious customs and rituals. The reformed Russian courts no longer singled out Jewish participants in court proceedings as representatives of a special ethnic or religious group, and thus, the “Jewish oath” was considered an oath for persons of non-Christian denominations.

Key words: oath, vow, Jews, Jewish community, Jewish culture, judicial process, Khotyn district, Bessarabia.

Постановка проблеми. 3-поміж численних матеріалів справ Хотинського повітового і земського судів, що зберігаються у Державному архіві Чернівецької області (ф. 117, 388), міститься, на наш погляд, цікавий документ – «єврейська присяга» (*«еврейская присяга свидетельская»*, *«клятвенное обещание»*, *«рота присяги»*, *«присяжный лист»*), яка підписувалася учасниками судового процесу єврейської національності. Наприклад, це «єврейська присяга» мешканців м. Бендери Йосі Кунічерського і Мойши Бенімовича, котрі на вимогу голови Бендерського земського суду та на підставі припису Бессарабського військового губернатора від 23 травня 1835 р., зобов'язувалися підтвердити своє право на проживання у місті (Держархів Чернівецької обл., ф. 117, оп. 2, спр. 145, арк. 235); «присяга» єврейських свідків з Новоселиці у цивільних справах 1848 і 1864 рр. та інші. Оскільки прикладів таких документів у матеріалах справ зазначених судів зустрічається чимало, зміст цієї присяги, обставини її застосування у судовій практиці Російській імперії, з нашої точки зору, викликають певний науковий інтерес. Застосування «єврейської присяги» відображало юридичні та ідеологічні принципи у розвитку судової системи імперії Романових, а також спроби самодержавства адаптувати автономну єврейську спільноту до загальних вимог імперської правової системи на різних етапах її формування у XIX столітті.

Аналіз джерел та останні дослідження. Проаналізовано тексти «єврейської присяги», які містяться у фондах Хотинського земського суду (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, 1816-1867 рр., 29 спр.) і Хотинського повітового суду (Держархів Чернівецької обл., ф. 117, 1815-1869 рр., 3453 спр.). Зокрема, у «справі про стягнення з мешканця м. Липкани Хотинського повіту Бессарабської губернії Дувида Епельбойма 125 крб. сріблом на користь новоушицького купецького сина Айзика Колпакчи за векселем» (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 18, 38 арк.) зберігаються рукописний і друкований примірники російськомовної «присяги єврейських свідків» від 24 серпня 1864 р., а також від 19 грудня 1866 р., за підписом мешканців м. Новоселиця Хотинського повіту про те, що вони визнали особу Д. Епельбойма, котрий насправді проживав у м. Новоселиці. Встановлені деякі неточності у зазначених документах. Наприклад, вислів *«и как мне перед Богом и судом Его страшным...»* зустрічається, на нашу думку, лише у рукописному варіанті присяги (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 18, арк. 27–28). Декілька примірників «єврейської присяги» містяться у «справі про зарахування іноземних підданих євреїв до Хотинської єврейської громади» (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 6, 229 арк.), «списку жителів-євреїв м. Хотин, які проживали без письмового виду на проживання від 19 червня 1835 р.» (Держархів Чернівецької обл., ф. 117, оп. 2, спр. 145, 346 арк.) та у «справі про продаж з публічних торгів будинку жителя м. Новоселиця Зайдмана за борги священнику Данилову, 1848-1850 рр.» (Держархів Чернівецької обл., ф. 117, оп. 1, спр. 1067, 16 арк.).

Крім неопублікованих документів, проаналізовано деякі нормативно-правові акти Російської імперії, а саме: урядову постанову 1844 р. про скасування єврейських кагалів (Высочайше утвержденное, 1845); про неправдиві свідчення у суді (О лжеприсяге, 1845); про порядок заприсягання євреїв, які були державними службовцями, виконували громадські обов'язки (О форме присяги для евреев, 1845) або виступали свідками у суді (Постановление Сената, 1845).

Цікавою була думка відомого знавця внутрішнього ладу єврейських громад Російської імперії середини XIX ст. Я. Брафмана, який у 1869 р. стверджував, що ставлення євреїв до «єврейської присяги» у світському та національному суді було принципово різним (Брафман, 2004, с. 199). Якщо у бет-дині (релігійному суді) євреї виголошували присягу під загрозою відлучення від громади, то рішення світського (імперського) суду для них не мали особливого значення, а отже, вірогідність неправдивих свідчень євреїв навіть під присягою у неєврейському суді була очевидною, адже, за словами автора Книги Кагалу, євреї у християнському суді навряд чи би свідчив проти єврея (Брафман, 2004, с. 202). Тобто давні традиції автономного єврейського судочинства, що ґрунтувалося на талмудичному праві, з одного боку, і негативні стереотипи у розвитку християнської правової свідомості у ставленні до євреїв, яких вочевидь сприймали як «підступних», «брехливих» учасників судового процесу, з іншого боку, визначали, на думку деяких тогочасних дослідників (Оршанский, 1877, с. 440), мотиви застосування «єврейської присяги» у російському суді, навіть після того, як кагальне самоврядування для євреїв у Російській імперії формально було скасоване у 1844 р.

Вивчення особливостей застосування «єврейської присяги» у судовій практиці Російської імперії, мабуть, становить новий напрям у сучасній історіографії, адже крім дотичного висвітлення деяких моментів зазначеної проблеми у монографії відомого американського історика єврейської громади Російської імперії Ісаака Левітаца (Левитац, 2013), яка вперше опублікована у 1943 р., інших досліджень з цього приводу нами, на жаль, не виявлено.

Мета статті. На прикладі судових справ, які зберігаються у фондах Державного архіву Чернівецької області, проаналізувати місце та роль «єврейської присяги» у судовому процесі у Російській імперії у XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що у російських судах у XIX ст. свідки, які залучалися до розгляду справ, зобов'язувалися заприсягатися з приводу правдивості своїх показів, за канонами своєї віри у приміщенні церкви, кірхи, синагоги, мечеті відповідно. За відсутності відповідного храму, свідки заприсягалися у будь-якій офіційній установі, залі суду, але за умови присутності слідчого або судді, який за фактом складання присяги оформляв присяжний лист, що підписували свідки та/або особи, які засвідчували їх підписи. Від складання присяги звільнялися деякі категорії свідків, у т. ч. євреї, які свідчили у справах хрещених євреїв (Духовский, 1905, с. 236). Якщо

до судової реформи 1864 р. заприсягання свідків було особливою юридичною процедурою, яка мала на меті застерегти віруючих від неправдивих свідчень у світському суді (безприсяжні свідчення взагалі не розглядалися), то у реформованих судах Російської імперії присяга свідків втратила своє попереднє значення. Так, наприклад, за погодженням учасників судового процесу або за відсутності священника, свідки могли бути звільненими від складання присяги (Духовський, 1905, с. 235). Щоправда, важливість присяги свідків у російських судах залишалася безумовною до кінця XIX ст., адже зазвичай покази свідків становили предмет майже усіх судових вироків. Значущість присяги свідків, наприклад, підкреслював той факт, що в європейських губерніях Росії у другій половині XIX ст. щомісяця в якості свідків з кримінальних справ залучалися понад 0,5 млн свідків (Духовський, 1905, с. 219).

Очевидно, що інститут присяги у правовому просторі Російської імперії містив передусім релігійний, морально-етичний компонент, який сягав своїм корінням середньовічного судочинства за традиціями «Руської Правди» і Литовських статутів. Проте, для євреїв практика застосування присяги свідків у російських судах пов'язувалася не з російськими, а західноєвропейськими традиціями судової присяги для євреїв (*Juramentum more Judaico*), яка, мабуть, вперше була запроваджена Юстиніаном I у 531 р. Оскільки така присяга була прикладом середньовічної юдофобії, то завдяки виступам єврейської громадськості у західноєвропейських країнах у першій половині XIX ст., умови її складання були максимально спрощені та містили лише клятву в ім'я Бога Ізраїлю й кілька приписів, але без образливих для національно-релігійного почуття євреїв формулювань (Левитац, 2013, с. 453). Цікаво, що останньою європейською державою, яка відмовилася у своєму судочинстві від принизливої для євреїв традиції *Juramentum more Judaico* була Румунія у 1912 р. (Присяга судебная, 1908-1913, с. 932).

Уперше про особливу «єврейську присягу» в судовій практиці Російської імперії згадувалося в указі Сенату від 7 травня 1786 р., за яким євреям дозволялося брати участь у судовому процесі в якості свідків, але за умови складання ними відповідної присяги, «згідно до їх обряду та віри» (Гр. Вольтке, 1908-1913, с. 933). Однак проблема була у тому, що наприкінці XVIII ст. у російському судочинстві не існувало єдиної форми «єврейської присяги». Урядовці звернулися до кагалів, яким запропоновано надати приклади такої присяги, умови її складання тощо. Проте, у російських євреїв були тільки німецькі та польські варіанти *Juramentum more Judaico*. Відомо про декілька зразків тексту, зокрема про «єврейську присягу» у міському суді Вітебська 1716 року (Присяга судебная, 1908-1913, с. 932).

Очевидно, що за приклад «єврейської присяги» взяли формулювання, що запропонував Одеський кагал у 1818 р. (Гр. Вольтке, 1908-1913, с. 933). Різні інтерпретації «одеської» редакції присяги зустрічаються у справах Хотинського повітового і земського судів, аж до початку 1860-х рр. Зауважимо про два варіанти «єврейської присяги», які, з нашої точки зору,

були поширеними у судах Бессарабської області Російської імперії у другій чверті першої половини XIX ст. Якщо перший варіант був загальним для всіх учасників судових процесів, то у другому зазначалося про суть конкретної справи, згадувалися імена і прізвища певних осіб. Однак текст присяги був типовим для обидвох варіантів, які могли вирізнятися лише за формою. Наприклад, у клятві наводилися кілька назв єврейського Бога («Адонай, «Єгова Бог Ізраїлю») для того, аби уникнути хибної присяги євреїв; сюжети зі старозавітної історії, зокрема переказ про дружину Лота, Содом і Гоморру, Судний день, «проказу Немана», Датана й Авірана (див. *додаток І*).

Зазвичай від євреїв земські і повітові суди вимагали заприсягнути-ся у кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення. Так, наприклад, у справі Абрама Боднаря (з приводу його проживання за підробленим паспортом у Бендерах), виголошена ним у суді присяга була завірена уповноваженими єврейського кагалу і духовним рабином м-ка Теофіополя Старокостянтинівського повіту Волинської губернії. За рішенням суду, справу А. Боднаря закрили, адже, як виявилось, підроблений паспорт А. Боднарю нібито видав управляючий Теофіополя, котрий несподівано зник, а місце перебування його було невідоме. Незважаючи на вельми сумнівне рішення Старокостянтинівського земського суду від 14 серпня 1835 р., покази А. Боднаря «під присягою», а також свідоцтво Теофіопільського кагалу від 6 лютого 1835 р. про те, що він, мовляв, насправді був міщанином Теофіополя, стали переконливим аргументом на користь підсудного (Держархів Чернівецької обл., ф. 117, оп. 2, спр. 145, арк. 235–249).

За правління Миколи I уряд намагався узгодити єдиний текст «єврейської присяги». Так, у Положенні про євреїв 1835 р., мабуть, вперше визначалися певні форми та обряд присяги для рабинів і членів правління кагалів, які повинні заприсягатися за присутності місцевих чиновників у максимально публічний спосіб (Леонтович, 1862, с. 657).

За рішенням Сенату від 20 січня 1839 р. ухвалено остаточний варіант «єврейської присяги», як єдину форму «присяги для євреїв в якості свідків з кримінальних справ», що була підготовлена за зразком присяги для рабинів. Однак, на думку Київського військового Подільського та Волинського генерал-губернатора, на місцях «присяга для рабинів» виявилася вкрай громіздкою, а подекуди й неможливою процедурою, адже не скрізь були синагоги або молитовні школи (Постановление Сената, 1845, с. 258). У свою чергу, міністр внутрішніх справ доручив Департаменту духовних справ іноземних сповідань підготувати спрощений варіант присяги для євреїв, які виступали свідками у судових справах «із відповідними обрядами та формою напучення» (Постановление Сената, 1845, с. 259). 26 жовтня 1842 р. Сенат ухвалив низку документів, які власне становили зміст і процедуру присяги: порядок заприсягання, напучування, російськомовний текст присяги та російську транслітерацію єврейського тексту присяги. Ухвалені примірники були опубліковані та розіслані на місця (Постановление Сената, 1845, с. 260).

Власне такі примірники зустрічаються серед матеріалів судових справ, зокрема Хотинського повітового суду, після 1845 р. (див. *додаток IV*).

Присяга виголошувалася у синагозі після читання Тори у понеділок або четвер; у синагозі запалювали свічки і ставили на видне місце шофар (з івр. *шофар* – сурма, що виготовлялася з рогу барана, в який сурмили у Рош-Гашана; за єврейською релігійною традицією сурмління у шофар посилювала урочистість ритуалів, сприяло каяттю та «засмучувало» Сатану). Присяга, яка складалася у суботу вважалася недійсною. Власне за таким прикладом, але без зайвої урочистості, заприсягалися єврейські свідки у суді, рекрути, а також євреї, яких було обрано на державні або громадські посади (О формі присяги для євреїв, 1845). Наприклад, на запит Бендерського земського суду на адресу єврейського кагалу м. Бендери з приводу «неправильної прописки» Менделя Елінсона від 18 липня 1835 р., отримано письмові відповіді уповноважених кагалу й рабина м. Бендер, які засвідчувалися відповідною присягою (див. *додаток II*). З метою належної організації складання присяги, на вимогу суду, місцева поліція залучала відповідну кількість «поважних і щирих у вірі» євреїв до залу синагоги, де вони за присутності земського судді урочисто заприсягалися, хоча б й за відсутності рабина. Зокрема, виконання обряду заприсягання у наведеній справі було доручено служнику синагоги («*школьнику єврейської синагоги*») м. Бендери Абраму Сімесу (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 6, арк. 53). Водночас, у скороченому варіанті тексту присяги від 16 липня 1835 р. (див. *додаток III*), у підсумковій частині, ми виявили цікаве формулювання: «...целую Слова и Крест Спасителя моего». На жаль, нам не відомо, чому у тексті «єврейської присяги» з'явилися символи християнської віри, які процитовані з типового зразка судової присяги для православних свідків (див.: Канторович, 1899, с. 127).

Законом від 19 грудня 1844 р. скасована особлива система єврейського самоврядування (Высочайше утвержденное, 1845). Усі рішення єврейської громади повинні були узгоджуватися з місцевими органами державної влади. Щоправда, повноваження бет-динів (релігійних судів) і кагалів (органів самоврядування єврейських громад) зберігалися, а євреї й надалі заприсягалися у місцевій громаді (у синагозі або бет-дині). Останній розглядав цивільні справи євреїв, санкціонував постанови кагалів, атестував шойхетів (різників) тощо. Очевидно, що у судовій практиці Російської імперії рішення єврейських судів (бет-динів) враховувалися й після 1844 р., але юридичних наслідків для імперських органів влади вони, мабуть, не мали. Хоча, як зазначав І. Левітац, євреї навіть після офіційного скасування кагальної адміністрації зберегли рештки своєї судової автономії (Левитац, 2013, с. 455).

У 1845 р. в імперському законодавстві зафіксована вельми сувора (аж до 10 років каторги) кримінальна відповідальність за неправдиві свідчення у суді (О лжеприсяге, 1845), а отже, посилилося значення присяги свідків, у тому числі єврейських. У свою чергу, рабин у російському суді не лише поставав гарантом ідентичності текстів присяги, організатором ритуалу запри-

сягання, але й зобов'язувався закликати того, хто присягав до суворой відповідальності перед Богом, государем, громадою, близькими й самим собою за порушення приписів клятви. Наприклад, рабин застерігав єврейського свідка навіть подумки порушити присягу, адже, мовляв, у такий спосіб він ставав віровідступником (Постановление Сената, 1845, с. 261).

На початку правління Олександра II загальні вимоги щодо форми «єврейської присяги» змінилися. Текст присяги скоротили, а процедуру запрягання максимально спростили. Дотримання давнього ритуалу («босоніж у білій сорочці») стало необов'язковим. За законом від 26 квітня 1860 р., євреї виголошували клятву російською або єврейською мовами безпосередньо у залі суду, без обов'язкової присутності рабинів або уповноважених чиновників (Оршанский, 1877, с. 432). На жаль, нам не відомо, якою саме єврейською мовою (ідиш чи іврит) виголошувалася присяга єврейських свідків у суді, адже, наприклад, клятву для єврейських рекрутів закон зобов'язував виголошувати давньоєврейською (іврит), але насправді читали її у перекладі на ідиш (Локшин, 2012, с. 78). Принаймні в одному з останніх відомих нам варіантів «єврейської присяги», крім, звісно, російської, пропонувався ідиш (див. *додаток V*).

У суботу та інші святкові для євреїв дні свідків-євреїв зазвичай до присяги не приводили, а засідання відкладалися, за винятком кримінальних справ. Текст присяги виголошувався повністю. Він не міг бути скороченим до проголошення обіцянки «казати правду». Якщо розглядалася кримінальна справа за участі євреїв-вихрестів, єврейські свідки від складання «єврейської присяги» звільнялися, так само як і хрещені євреї. Також не запрягалися свідки-священники усіх християнських конфесій, але рабини – ні (Гр. Вольтке, 1908-1913, с. 936).

За судовою реформою 1864 р. присяга у суді кваліфікувалася як невідмінна правова процедура, зафіксована норма із певними моральними та юридичними наслідками. Євреї в оновленому імперському суді запрягалися голові суду, а не рабину чи іншій духовній особі. Традиційні форми запрягання скасували. (Канторович, 1899, с. 285–286). Зауважимо, що російські євреї після 1864 р., мабуть, вперше у своїй історії, як «особи нехристиянського віросповідання», стали рівноправними учасниками судового процесу. Зокрема, у Хотинському земському і повітових судах у другій половині XIX ст. жодних дискримінаційних вимог стосовно процедури запрягання єврейських свідків або змісту «єврейської присяги» нами не виявлено. Зрештою, в Одесі наприкінці XIX ст. опубліковано типовий примірник «єврейської присяги» у російському суді (див. *додаток V*).

Висновки. Отже, «єврейська присяга» – це особливий ритуал для єврейських підданих Російської імперії, виконання якого було обов'язковою нормою не тільки у російському процесуальному праві XIX ст., але й у релігійно-му житті єврейських громад. Очевидно, що для судової практики Російської

імперії поняття «єврейської присяги» було новим явищем, яке потребувало певної узгодженості, по-перше, із релігійними традиціями євреїв, а, по-друге, із відповідним досвідом записування євреїв у західноєвропейських судах. Зауважимо, що на противагу останнім, у російському судочинстві ритуал записування єврейських учасників судового процесу не мав на меті принизити національну гідність євреїв. Хоча проаналізовані нами тексти «єврейської присяги», які містилися у матеріалах справ Хотинського повітового і земського судів, принаймні до 1844 р., вирізнялися за своїм змістом. Наприклад, у текстах присяги зустрічалися різноманітні старозавітні формулювання та приписи (аж до фрагментів, які з невідомих нам причин були запозичені з текстів судової присяги для християн), які відображали середньовічні традиції талмудичного і римського права та підкреслювали хаотичність у визначенні єдиного зразка «єврейської присяги». У 1844 р. російським урядом ухвалено взірць тексту, у тому числі російськомовного, «єврейської присяги», а також порядок організації ритуалу записування єврейських свідків у судовому процесі. Опубліковані тексти офіційно схваленої «єврейської присяги» можна зустріти серед матеріалів справ Хотинського повітового і земського судів. Після судової реформи 1864 р. процедуру «єврейської присяги» спростили. Записування євреїв у російських судах стало уніфікованою юридичною формальністю без дотримання складних релігійних звичаїв і ритуалів. Реформовані російські суди не виокремлювали єврейських учасників судового процесу як представників особливої етнічної або релігійної групи, а отже, «єврейська присяга» вважалася присягою для осіб нехристиянських конфесій. Натомість проблема запровадження і використання «єврейської присяги» у судовій практиці Російської імперії потребує, на нашу думку, додаткового вивчення із залученням широкого кола джерел і прикладів.

Список використаних джерел і літератури:

Брафман, Я. (2004). *Книга Кагала: Всемирный еврейский вопрос*. Киев: МАУП, 368 с. (репринт).

Вольке, Гр. (1908-1913). Присяга евреев по русскому законодательству. *Еврейская энциклопедия*, (12). Санкт-Петербург: Изд-во Общества для научных еврейских издания и Изд-во Брокгауза и Эфрона, 933–937.

Высочайше утвержденное 19 декабря 1844 года. Положение о подчинении евреев в городах и уездах общему управлению, с уничтожением еврейских кагалов. (1845). *Полное собрание законов Российской империи*, (Собр. второе. Т. XIX. Отд. первое. 1844 год). Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 887–890.

Державний архів Чернівецької області.

Духовский, М. В. (1905). *Русский уголовный процесс*. Москва: Склад издания в книжном магазине М. В. Клюкина, 479 с.

Канторович, Я. А. (1899). *Законы о вере и веротерпимости. С приложением свода разъяснений по кассационным решениям Сената*. Санкт-Петербург: Изд. Я. А. Канторовича, 287 с.

Левитац, И. (2013). *Еврейская община в России, 1772-1917: пер. с англ. Е. Левина*. Москва: Книжники: Текст, 656 с.

Леонтович, Ф. (1862). Исторический обзор постановлений о евреях в России. *Сион*, 42 (20 апреля), 653–657.

Локшин, А. Е. (2012). Рекрутская повинность и обращение евреев в христианство при Николае I. *Вопросы истории*, 7, 77–85.

Оршанский, И. Г. (1877). *Русское законодательство о евреях: очерки и исследования*. Санкт-Петербург: Типография А. Е. Ландау, 456 с.

О лжеприсяге (1845). *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных*. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 96–97.

О форме присяги для евреев, поступающих в государственную службу и по выборам обществ (1845). *Полное собрание законов Российской империи*, (Собр. второе. Т. XIX. Отд. первое. 1844 год). Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 207–211.

Постановление Сената о форме Еврейской свидетельской присяги по уголовным и следственным делам (1845). *Полное собрание законов Российской империи*, (Собр. второе. Т. XIX. Отд. первое. 1844 год). Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 258–263.

Присяга судебная (1908-1913). *Еврейская энциклопедия*, (12). Санкт-Петербург: Изд-во Общества для научных еврейских издания и Изд-во Брокгауза и Эфрона, 930–933.

References:

Brafman, Ya. (2004). *Kniga Kagala: Vsemirnyy evreyskiy vopros* [Kahala Book: The World Jewish Question]. Kiev: MAUP, 368 s. (reprint). [in Russian].

Voltke, Gr. (1908–1913). Prisyaga evreev po russkomu zakonodatelstvu [Oath of Jews according to Russian law]. *Yevreyskaya entsiklopediya*, (12). Sankt-Peterburg: Izd-vo Obshchestva dlya nauchnykh evreyskikh izdaniya i Izd-vo Brokgauza i Efrona, 933–937. [in Russian].

Vysochayshe utverzhdennoe 19 dekabrya 1844 goda. Polozhenie o podchinenii evreev v gorodakh i uездakh obshchemu upravleniyu, s unichtozheniem evreyskikh kagalov (1845) [Supremely approved on December 19, 1844. Regulation on the subordination of Jews in cities and districts to general management, with the destruction of Jewish kahals]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii*, (Sobr. vtoroє. T. XIX. Otd. pervoe. 1844 god). Sankt-Peterburg: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoy Ye. I. V. Kantselyarii, 887–890. [in Russian].

Dukhovskiy, M. V. (1905). *Russkiy ugolovnyy protsess* [Russian criminal procedure]. Moskva: Sklad izdaniya v knizhnom magazine M. V. Klyukina, 479 s. [in Russian].

Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoї oblasti [State Archives of Chernivtsi Region]. [in Russian].

Kantorovich, Ya. A. (1899). *Zakony o vere i veroterpimosti. S prilozheniem svoda razyasneniy po kassatsionnym resheniyam Senata* [Laws on faith and religious tolerance. With an appendix of a set of explanations on the cassation decisions of the Senate]. Sankt-Peterburg: Izd. Ya. A. Kantorovicha, 287 s. [in Russian].

Levitats, I. (2013). *Yevreyskaya obshchina v Rossii, 1772-1917* [The Jewish Community in Russia, 1772–1917]: *per. s angl. Ye. Levina*. Moskva: Knizhniki: Tekst, 656 s. [in Russian].

Leontovich, F. (1862). Istoricheskiy obzor postanovleniy o evreyakh v Rossii [Historical overview of the decrees on Jews in Russia]. *Siон*, 42 (20 aprelya), 653–657. [in Russian].

Lokshin, A. E. (2012). Rekrutskaya povinnost' i obrashcheniye yevreyev v khristianstvo pri Nikolaye I [Conscription and the conversion of Jews to Christianity under Nicholas I]. *Voprosy istorii*, 7, 77–85. [in Russian].

Orshanskiy, I. G. (1877). *Russkoe zakonodatelstvo o evreyakh: ocherki i issledovaniya* [Russian legislation on Jews: essays and research]. Sankt-Peterburg: Tipografiya A. Ye. Landau, 456 s. [in Russian].

O lzheprisyage (1845) [About false oath]. *Ulozhenie o nakazaniyakh ugovolnykh i ispravitelnykh*. Sankt-Peterburg: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoy Ye. I. V. Kantselyarii, 96–97. [in Russian].

O forme prisyagi dlya evreev, postupayushchikh v gosudarstvennuyu sluzhbu i po vyboram obshchestv (1845) [On the form of the oath for Jews entering public service and for elections to societies]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii, (Sobr. vtoroe. T. XIX. Otd. pervoe. 1844 god)*. Sankt-Peterburg: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoy Ye. I. V. Kantseleyarii, 207–211. [in Russian].

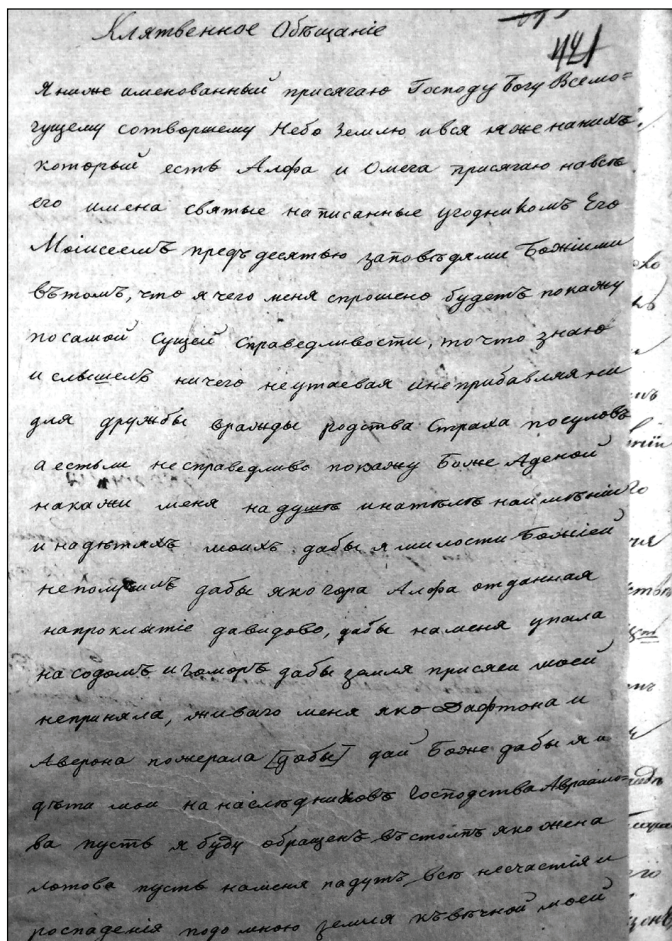
Postanovlenie Senata o forme Yevreyskoy svidetskoy prisyagi po ugovolnym i sledstvennym delam (1845) [Resolution of the Senate on the form of the Jewish witness oath in criminal and investigative cases]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii, (Sobr. vtoroe. T. XIX. Otd. pervoe. 1844 god)*. Sankt-Peterburg: Tipografiya II Otdeleniya Sobstvennoy Ye. I. V. Kantselyarii, 258–263. [in Russian].

Prisyaga sudebnaya (1908-1913) [Judicial oath]. *Yevreyskaya entsiklopediya*, (12). Sankt-Peterburg: Izd-vo Obshchestva dlya nauchnykh evreyskikh izdaniya i Izd-vo Brokgauza i Efrona, 930–933. [in Russian].

ДОДАТКИ

Додаток I

«Єврейська присяга» («Клятвенное обещание»), перша сторінка, 1835 р. (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 6, арк. 9), авторизоване розшифрування рукопису мовою оригіналу:

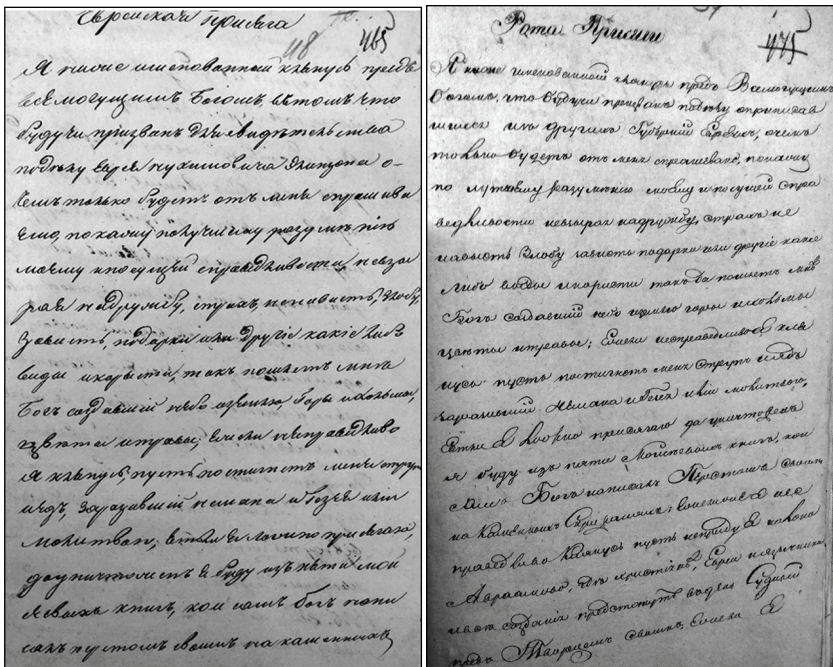

«Я, ниже именованный, присягаю Господу Богу Всемогущему, сотворившему Небо, Землю и вся иже на них, которые есть Альфа и Омега, присягаю на все его имена святые, написанные угодником его Моисеем, перед десятью заповедями Божьими в том, что я чего меня спрошено будет покажу по самой сущей справедливости то, что знаю и слышал, ничего не утаивая и не прибавляя ни для дружбы, вражды, родства, страха, посулов, а если несправедливо покажу, Боже Адонай, накажи меня на душе и на теле, на имени и на детях моих, дабы я милости Божьей не получил, дабы яко гора Альфа отданная на проклятие Давидово, дабы на меня упала, на Содом и Гоморре, дабы земля присяги моей не приняла, живого меня, яко Дафтона и Аверона пожерла, дитя мое на казнь Давидово восприимства Авраамово, да пусть я буду обрадован встать яко жена Лотова пусть камни падут, все негасимые огни распадены под ижею речью по-вашей моей»

дабы, дай Боже, я и дети мои на наследников господства Авраамова, пусть я буду обращён в столп, яко жена Лотова, пусть на меня падут все несчастья и распадения, подо мною земля к вечной моей погибели, когда ложно присягаю. В заключении же сей моей клятвы, целую десять заповедей Божьих. Аминь!».

Додаток II

«Єврейська присяга» («Рота присяги»), перші сторінки, 1835 р. (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 6, арк. 48–49), авторизоване розшифрування рукопису мовою оригіналу:

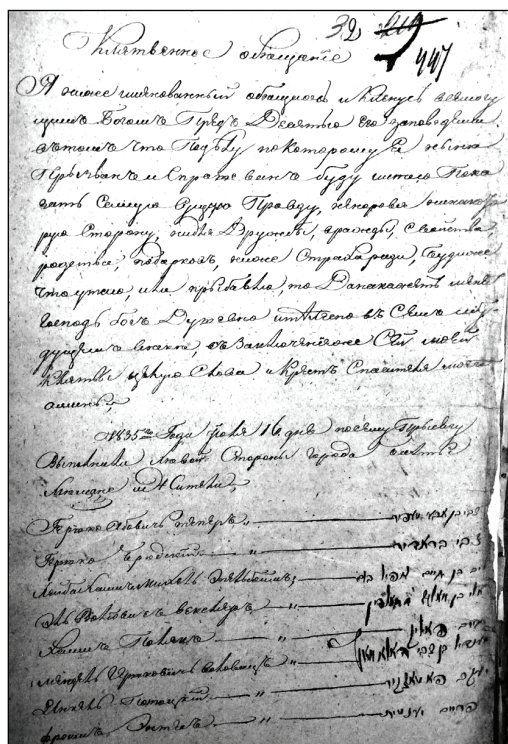

«Я ниже именованный, клянусь пред Всемогущим Богом в том, что, буду-чи призван для свидетельства по делу еврея Нухимовича Элизона, о чём толь-ко будет от меня спрашивано, покажу по лучшему разумению моему и по сущей справедливости, не взирая на дружбу, страх, ненависть, злобу, зависть, подар-ки или другие какие-либо виды и корысти, так да пошлёт мне Бог, создавший небо и землю, горы и холмы, цветы и травы. Ежели неправдиво я клянусь, пусть постигнет меня струп и яд заразивший Немана и Гезея Илии молитвою. Ежели я ложно присягаю, да уничтожен я буду из пяти Моисеевых книг, кои сам Бог написал перстом своим на каменных скрижалях. Ежели я неправдиво клянусь,

пусть не приду я на лоно Авраамово, где христиане, евреи и язычники, и все создания предстанут в день Судный пред Творцом своим. Ежели я несправедливо присягаю, да проклят буду телом и душою моею и имуществом моим, и да не минует меня то, что случилось с Лотовою женою, которая после полощения Содомы и Гоморры, превращенная в окаменелый соляной столп. Ежели, наконец, сия присяга моя не чистосердечна и несправедлива, то да порази меня Бог силою Божества своего и да обладая мною все злые духи и звездут меня туда, где бесконечный плач и вечный скрежет зубовый. Аминь!».

Додаток III

«Єврейська присяга» («Клятвенное обещание»), скорочений варіант, перша сторінка, 16 липня 1835 р. (Держархів Чернівецької обл., ф. 388, оп. 1, спр. 6, арк. 32), авторизоване розшифрування рукопису мовою оригіналу:

«Я нижеименованный обещаю и клянусь всемогущим Богом пред десятью его заповедями в том, что по делу, по которому я призван и спрашиван, буду истинно показывать самую сущую правду, не норовя ни на которую

сторону, ни для дружбы, вражды, свойства родства, подарков, или же страха ради, буди же что утаю, или прибавлю, то да накажет меня господь бог душевно и телесно в сим и будущем веке, в заключении сей моей клятвы, целую слова и крест спасителя моего. Аминь».

1835-го года июля 16 дня по сему присягу выполнили Левоу стороны горо-
да мещане и жители:

Гершко Абович Тепер
Гершко Бродский
Лейба Михель Эпельбойм
Эль Волькович Векслер
Хаим Поляк
Мендель Гершкович Воловиц
Янкель Потоцкий
Фроим Энгель

Додаток IV

«Єврейська присяга» 1848 р., перша сторінка (Держархів Чернівецької обл., ф. 117, оп 1, спр. 1067, арк. 4).

«По ведению Всевышнего и по смыслу Беедина и начальников, приводящих меня к присяге, клянусь именем Бога живого, Егова Бога Израиля, в том, что по делу, по которому я призван в свидетели, открою самую сущую правду, в чём бы я не был спрашиваем начальством и кроме сего, не скрывая, покажу всё то, что я по этому делу знаю. И что ни под каким видом не покажу неправду, ни для дружбы, либо вражды, ни родства, либо собратства, ни даже страха ради, но во всём покажу так, как бы я должен был отвечать и признавать пред Богом и страшным Его судом.

Произнося сии слова, не изменяю оных в моём сердце, но прини-

